

نامیلکه‌ی ریزمانی کوردی

فیرگه‌ی نه‌ده‌بی بۆکان، مسته‌فا نیلخانی زاده

پیت(حرف): نه‌و ده‌نگانه‌ن که له زاره‌وه دینه‌ه دره. نه‌لفوبی کوردی له ۲۹ پیتی بیده‌نگ و ۸ پیتی ده‌نگدار پیکهاتوه.

وشه(کلمه): وشه له چهند پیت پیکدی وهک وشه‌ی "دهست" که له سنی پیتی بیده‌نگی "د. س. ت" و پیتی ده‌نگداری "ه" پیکهاتوه.

رسته(جمله): ههرکات چهند وشه له پال یهک داندیرین و مانا و مه‌فهوومی بگه‌یه‌نن رسته‌یهک ساز ده‌که‌ن. پینج جۆر رسته‌مان له زمانی کوردی داهه‌یه به‌و نیوانه:
۱. رسته‌ی خه‌به‌ری(جمله خبری) ۲. رسته‌ی نه‌م‌ری(جمله امری) ۳. رسته‌ی پرس‌یاری(جمله پرسشی) ۴. رسته‌ی سه‌رسورمان(جمله تعجبی) ۵. رسته‌ی نیلتیزامی(جمله التزامی)

رسته‌ی خه‌به‌ری: باسی شتییک یا که‌سییک ده‌کا و له باره‌ی نه‌وان خه‌به‌رییک ده‌دا. وه‌کوو: دوینی نه‌وم له‌سه‌ر شه‌قام دی - گوشت هه‌رزان بوو.

رسته‌ی نه‌م‌ری: به‌و رسته ده‌کو‌ترئ که به که‌سییک ده‌لئ کاریک نه‌نجام بد. وه‌کوو: بچۆ بۆ مه‌هاباد.
رسته‌یه‌که‌مان به‌ نیوی رسته‌ی پارانه‌وه و نزا هه‌یه که له راستیدا نه‌ویش رسته‌ی نه‌م‌رییه.
وه‌کوو: خودایه کومه‌که‌مان بکه.
جیاوازیه‌ک که رسته‌ی پارانه‌وه له‌گه‌ل رسته‌ی نه‌م‌ری هه‌یه‌تی نه‌وه‌یه که له رسته‌ی پارانه‌وه‌دا نیمه به‌ ته‌واوی چاوه‌روانی نه‌وه ناکه‌ین که ویست و ده‌ستووری نیمه به‌ جی بی.

رسته‌ی پرس‌یاری: شتییک ده‌پرسن و وه‌لامی هه‌یه.
وه‌کوو: دوینی چوو‌بووی بۆ کوئ(؟) دوینی چوو‌بوومه بازار(.)

رسته‌ی سه‌رسورمان: سه‌رسورمان له کاریک یا له شتییک ده‌رده‌خا و یا حاله‌تیکی عاتیفی نیشان ده‌دا. وه‌کوو: نه‌ی له‌و داره گه‌وره‌یه! چ کچیکی هه‌ژاره! چ پیاویکی میهره‌بانه!

رسته‌ی نیلتیزامی: پینشهاد و نیلتیزام (بئین) ده‌گه‌نینی.
وه‌کوو: وه‌رن پیکه‌وه نه‌و کاره بکه‌ین. نه‌گه‌ر نه‌و کاره بکه‌ین زۆر چاکه.

له کۆتایی رسته‌کانی خه‌به‌ری و نه‌م‌ری و نیلتیزامی خال(.) داده‌نین، له کۆتایی رسته‌ی پرس‌یاری نیشانه‌ی پرس‌یار(؟) و له کۆتایی رسته‌ی سه‌رسورمان نیشانه‌ی سه‌رسورمان(!) داده‌نین.

راهینان

لهم نووسراوه نیشانهی تاییهتی بو رستهکان دابنی و لهپیش ههراکام له رستهکاندا جووری رسته بنووسه.

کامران به ههرمهوه ژوور کهوت و به دهنگیکی بلیند بانگی کرد دایه له کوئی جوابیک نهبوو رویشته ناشپهزخانه بوئی گاز ههموو جینگهیهکی ههنگرتبوو دایک له هوش چوبوو کامران بهسهری خوی دادا و گوئی: نای لهو رووداوه دلتهزینه پهنجهرهه کردهوه و شیرهی گازهکهی بهستهوه دایکی کهم کهم وهخو هاتهوه و گوئی رۆله گازهکه بکهوه و پهنجهرهکه داخه

موبتهدا و خهبر(نههاد و گوزاره)

بارام چوو بو کرماشان
سواره شاعیریکی نوخوازی کورده
کاوه له کارگه کار دهکا

نهو رستانه رستهی خهبرین و دهوانین ههرا کامیان بکهینه دوو بهش

بارام	چوو بو کرماشان
سواره	شاعیریکی نوخوازی کورده
کاوه	له کارگه کار دهکا

بهشی یهکهه ههوانیکی له بارهیدا دراوه و بهشی دووههه ههوانیکی که له بارهه بهشی یهکههدا دراوه. نهگهر بیرسن : "بارام چوو بو کوئی؟" له وهلام دا دهلتین : چوو بو کرماشان یا نهگهر بیرسن "سواره کنیه؟" وهلام ددهینهوه : شاعیریکی نوخوازی کورده. بهشی یهکهه موبتهدا یا نههاد و بهشی دووههه خهبر یا گوزارهیه. موبتهدا یا نههاد بهشیکه له رسته که خهبر یا گوزارشتیکی له بارهیدا ددرئ. خهبر یا گوزاره نهو بهشهیه که له بارهه موبتهدا یا نههاد دهگوترئ.

راهینان

موبتهدا و خهبری نهو رستانهی ژیرهوه دهست نیشان کهن.

۱. بوکان شاریکی خوشه.
۲. بولبول بالهندهیهکی دهنگ خوشه.
۳. کهس به دوی خوی نالی ترشه.
۴. ریبین له پیروتی دا.
۵. نارهزوو کچیکی جوانه.

کار (فرمان) – فعل

لهو رستانه ورد ببنهوه:

ههژار کتیبی قانونی وه برگیرا.
قانع پیاویکی ههژار بوو.
کاوه دیاری بو خزمهکانی برد.
له رابردوودا خهئک گۆینینیان دهکرد.

لهو رستانه‌دا چهند وشه دهستنیشان کراون نه‌گهر نهو وشانه له رستانه‌کان دهرباویژین رستانه‌کان مانایان ته‌واو نابیی.
بهو وشانه ده‌لین کار یا فرمان (فعل) که به‌شی بنه‌ره‌تی و گرینگی خه‌به‌رن.

لهو رستانه‌ش وردببنهوه:

ههر نیستاش خه‌ریکم وانه ده‌لیم.
پیاهه‌کان نان ده‌خۆن.
زستان وه‌رزیکی (سارد)ه.
بهو کاره وه زۆر خه‌ریکم.
وشه‌کانی ده‌ستنیشان کراوی : [ده‌لیم، ده‌خۆن، ه، خه‌ریکم] کاریک یا بارودوخ یا حاله‌تیک له زه‌مانی نیستا (حال)
نیشان ده‌دهن.

سه‌رنج بده نهو رستانه‌ی خواره‌وه.

دوینن کارم زۆر بوو.
به‌ر له‌وه بگه‌می وانه ده‌ستی پیکردبوو.
دوینن شه‌و چووم بو مائی براکه‌م.

وشه ده‌ستنیشان کراوه‌کان کارن و بهو کاره ده‌لین کاری رابردوو(گذشته) که روودانی کاریک یا بوونی حاله‌تیک له
رابردوودا نیشان ده‌دهن.

نه‌وجار چاو لهو رستانه‌که‌ن:

سبه‌ینن ده‌چم بو هه‌ولیر.
دوو روژی دیکه دیمه‌وه.
کامران ده‌بیتته نه‌ندازیار.
به زوویی چاک ده‌بیتته‌وه.

وشه ده‌ستنیشان کراوه‌کان کارن و کرانی کاریک یان حاله‌تیک له زه‌مانی داهاتوودا نیشان ده‌دهن. بهو کاره ده‌لین
کاری داهاتوو(آینده).

زەمان و کەس (زمان و شخص)

وشەى ھەرە گرینگى خەبەر "کارە". رستە بى کار مانای تەواوى نابى. کار بارودوخ و حالەتتىک دەگەينى و ماناکەى لەگەل زەمان پيوەندى ھەيە.

زەمان سى پلەى ھەيە. رابردوو(گذشته). نىستا(حال). داھاتوو(آيندە).

زەمانى نىستا بەو کاتە دەلن کە رستەى تيدا دەکوئرى. رابردوو پلەى پيش کوئى رستەيە. داھاتوو زەمانى پاش کوئى رستەيە.

کار ھەميشە لەگەل يەککىک لە سى کەسى : **ويژەر(متکلم) بيسەر(مخاطب) کەس يا کەسانى دیکە(سوم شخص)** پيوەندى ھەيە.

لە فەرمانى "ھاتم" کارى ھاتن لە زەمانى رابردوو لە لايەن کەسيکەو ھەنجام دراوہ. ھەر کارىک ھەو سى حالەتەى (جوړى کار – زەمان – کەس) ھەيە.

قسەکەر (کەسيک کە قسە دەکا لە ريزماندا بە يەکەم کەس يا "ويژەر" دەناسرى.

نەوہى قسەى لەگەل دەکوئى دوو ھەم کەس يا بيسەرە (مخاطب) و ھەو کەسە يا ھەو کەسانەى باسيان دەکوئى سېھەم کەس يا (غايب) يان پى دەلن.

راھينان

۱. نەشميل برو ژالە بانگ کە.
۲. مامە گيان ناموژنم چوئە؟
۳. من دەلنم ھەو شتە جى بە جى دەبى.
۴. نيمە تا نىستا ھەوانمان نەديوہ.
۵. زور جارم پى کوئوى واز لەو بينە.
۶. باوہرم پيبکە وايە.
۷. ھەوان چوون بو راو.
۸. سەرى لەسەر سەرىن دانا.

کار کەس (تاک ، کۆ)

گوتمان کار نەجامی کار یا حالەتیکە دەدریتە پال یەکیک لە سین کەسەوێ. وەک:

هاتم: کاری هاتن دراوێتە پال یەکەم کەسەوێ یانی من.
هاتی: کاری هاتن دراوێتە پال دوو هەم کەس یانی تۆ.
هات: کاری هاتن دراوێتە پال سێهەم کەس یانی ئەو.

هەر یەک لەو کەسانە (یەکەم کەس – دوو هەم کەس – سێهەم کەس) دەتوانن تاک بێ یا کۆ. ناوا:

کۆ

تاک

نیمە هاتین	من هاتم
نیوێ هاتن	تۆ هاتی
نەوان هاتن	ئەو هات

هەر وەک دەبینن هەر کات کەس کۆ بکریتەوێ بە پەیرهوی کەس کۆ دەبیتهوێ.

کاری هاوێڕێ لەگەڵ کەسی تاک کاری تاکە. (فعل مفرد)
کاری هاوێڕێ لەگەڵ کەسی کۆ کاری کۆیە. (فعل جمع)

۱. من دەزانم تۆ کتیی.
۲. ئەو دەیهوێ تۆ بناسن.
۳. من هاتم ئەو ببینم.
۴. ئەو هات من ببینن.
۵. نازانم تۆ دەتویی چی.
۶. نیمە چووین بۆ مەهاباد.
۷. نەوان دەزانن.

کار – قهواره (صیغه)

کار به گه‌یاندنی زه‌مان و که‌سی جۆراوجۆر شکلی ده‌گۆردری و قه‌واره‌ی تاییه‌تی په‌یدا ده‌کا.

چاویک له‌م کارانه‌ی خواره‌وه بکه‌ن:

هاتم - ده‌هاتم - هاتین - هاتبوو - هاتووین - هاتووم.

ته‌واوی نه‌و کارانه، مانای "هاتن" یان تیدایه و له‌و روانگه‌را وه‌ک یه‌کن، به‌لام زه‌مان و که‌س له‌واندا جیاوازی هه‌یه و بۆ گه‌یاندنی که‌س و زه‌مانی جۆراوجۆر شکلی کار گۆراوه. نه‌و شکله جۆراوجۆرانه که له‌گه‌ل زه‌مان و که‌س تیکه‌لاون (قه‌واره) یا (صیغه) یان پیده‌ئین، واتا قه‌واره (صیغه) له‌ کاردا شکلیکه زه‌مان و که‌سی تیدا به‌دی ده‌کری (نیشان ده‌ری).

نه‌گه‌ر بمانه‌وئ ساختومان (زه‌مان و که‌س) ی فەرمانیک بناسین ده‌بی بزاین قه‌واره (صیغه) که‌ی چیه. بۆ نمونه بۆ ناسینی "هاتم" نه‌وه‌نده به‌س نیه که بلین کاره. چونکه "هاتوم، هاتبووم، دیم، دئ و هاتبوو" ش هه‌ر کارن، له‌سه‌ر یه‌ک له‌ چاویکی "هاتن" را ریشه ده‌گرن.

جیاوازی نه‌و وشانه کاتیک ده‌رده‌که‌وئ که قه‌واره‌کیان بناسین، بۆ وینه بۆ "هاتم" ده‌بی بکوئری:
"هاتم" قه‌واری رابردووی یه‌که‌م که‌سی تاکه له‌ چاویکی "هاتن".
"هات" قه‌واره‌ی رابردووی سینه‌م که‌سی تاکه له‌ چاویکی "هاتن".
هه‌ر کاریک له‌ هه‌ر زه‌مانیکدا شه‌ش قه‌واره‌ی هه‌یه که ده‌درینه پال سی که‌سی تاک و سی که‌سی کۆ.

	<u>تاک</u>	<u>کۆ</u>	
یه‌که‌م که‌س	نووسیم	نووسیمان	
دووه‌م که‌س	نووسیت	نووسیتان	قه‌واره‌کانی
سینه‌م که‌س	نووسی	نووسییان	چاویکی "نووسین"

راهنیان

نه‌لف:

۱. له‌ چاویکی "کردن" شه‌ش قه‌واره‌ی کار له‌ زمانی رابردوو ده‌ربینن.
۲. له‌ چاویکی "خواردن" شه‌ش قه‌واره‌ی له‌ زه‌مانی داهاوو ده‌ربینن.

ب:

نه‌م رستانه‌ی خواره‌وه کۆ بکه‌نه‌وه:

۱. هاتم بتبینم له‌ مال نه‌بووی.
۲. دیتم خه‌ریکه‌ پروا، بانگم کرد راوه‌ستا.
۳. نه‌وه‌ی دیتوومه ده‌بنووسم.
۴. نازانم چیت بۆ بینم؟
۵. چوو بووم گولت بۆ بچنم بۆیه نه‌تدیتم.

بنه (بن) ناسه (شناسه)

نهگهر سهرنج بدهینه قهواره چۆر واجۆرهکانی کاریک دهبینن له ههمواندا بهشیک ههیه که نهگۆراوه و بهشیک ههیه دهگۆرئ. چاو له قهوارهکانی دانیشتن له زهمانی رابردوودا بکهن:

دانیشتم	دانیشتن
دانیشتی	دانیشتن
دانیشت	دانیشتن

له ههموو قهوارهکاندا (دانیشت) نهگۆراوه بهلام بهشی دوایه گۆراوه (م - ی - ت - ین - ن - ن) نهو بهشه نهگۆراوه له ههموو قهوارهکاندا پیی دهگۆترئ بنه (بن) و بهشه گۆراوه که پیی دهگۆترئ ناسه (شناسه) بنه ی کار بهشیکه که مانای بنههتی تیدایه و له ههموو قهوارهکاندا یهکسانه. ناسه بهشیکه له قهواره که دهگۆترئ و مانای کهس و ژماره ی کار نیشان دهدا.

بنه ی رابردوو - بنه ی نیستا و داهاتوو

گوتمان بنه ی کار نهو بهشهیه که له ههموو قهوارهکاندا یهکسان یئ و نهگۆرئ. له زمانی کوردیدا ههر کاریک دوو بنه ی جیاوازی ههیه. ههر بنه ی یۆ سازدان و دارشتنی دهستهیهک قهواره به کار دئ. بۆ روون بوونهوه ی نهو مههسته چاو له کاری نووسین کهن:

نووسیم	دهنووسم
دهنووسی	بنووسم
نووسیومه	بنووسه
نووسیبووم	بنووسن

وهک دهبینن نهو قهوارانه کراونه دوو دهسته. له دهسته ی یهکههدا نهوه ی نهگۆراوه "نووسی" یه و له دهسته ی دووههدا "نووس" ه. قهوارهکانی دهسته ی یهکهم ههموو رابردوون و قهوارهکانی دهسته ی دووههم نیستا و داهاتوو. بهو پیهیه "نووسی" بنه ی قهواره ی کارهکانی رابردوو و بنه ی رابردووی پیی دهلین و "نووس" بنه ی نیستا و داهاتوو دادهریژئ. کهوابوو دوو بنه مان ههیه بنه ی رابردوو، بنه ی داهاتوو. نهو قهوارانه ی زهمانی رابردووی پیی نیشان دهکری، بنه ی رابردوو دادهریژن. نهو قهوارانه ی مانای نیستا و داهاتوو ددهن له بنه ی داهاتوو ساز دهکرین. ههر قهوارهیهک له بنه و ناسه پیک دئ. له هیندیک قهوارهدا جگه له بنه و ناسه بهشیکه تریشی ههیه دهکهوینته سهر قهواره وهک: (ده) و (نه) و (ب) که پییدهلین سهره، وهک: (دهرۆم - نهخۆم - بنووسه). سهره بهشیکه کورته دهکهوینته سهر قهواره و داهاتوو و خوازه (امر) ساز دهکا.

راهینان

نهو قهوارانه ههلوهشینهوه و سهره و بنه و ناسه یان دهست نیشان که:

دهزائم - برۆ - نهخۆم - دهینووسی - پروانه - بخۆ - دهخوینم - گریاوم.

کار (فعل)

تیپەر (متعدی)

تەواو (لازم)

چاوا لەو دوو رسته سادەیهی ژیرەوه بکەن:

۱- مامۆستا هات . ۲- مامۆستا هینای.

لە رستهی یەكەمدا "هات" مانای رسته تەواو دەکا و بیسەر بۆ تیگەیشتنی رستهکە پینداویستی بە واژهی دیکە نییه. بەلام لە رستهی دووهمدا "هینای" مانای رستهکە تەواو ناکا و بیسەر دەپرسی "چی هینا" واژهیهکی پینویسته تا مانای "هینای" تەواو کا.

"مامۆستا کتیبی هینا". وشەى کتیب که بەرکاره (مفعول) مانای رستهکە تەواو دەکا.

لەم بەراورد کردندا بۆمان روون دەبینتەوه لە نیوان "هات" و "هینای" دا جیاوازی ههیه و ئەو رستانه‌ی که هەر به بوونی کار مانای تەواویان ههیه کاره‌که‌یان کاری تەواو یا لازمه. ئەوانه‌ش که مانای تەواو نیه و پینداویستیان به بەرکار "مفعول" ههیه، تیپەر (متعدی) یان پیندەلین. بۆیه‌ش تیپه‌ریان پیندەلین که بۆ تەواو بوونی مانای رسته کار له چوارچێوهی مانای خۆی بهره و بەرکار تیپه‌ری. به واته‌یه‌کی دیکه کاری تەواو مانای له خۆیدا تەواوه. کاری تیپه‌ر مانای به هۆی بهرکارهوه تەواو ده‌بێ.

نەم دوو چه‌شنه کاره هەردووک "بکەر" (فاعل) یان ههیه. بەلام له فەرمانی تەواو، به‌ره‌می کار له بکەردا تەواو ده‌بێ و کۆتایی دێ و ناگاته که‌سێک یا به‌شێکی دیکه. له رستهی، "مامۆستا هات" داکاری هاتن له لایه‌ن مامۆستا را نه‌نجام دراوه و نه‌گه‌یه‌وته که‌سێکی تر.

له کاری تیپه‌ر (متعدی) به‌ره‌می کار له بکەر تیپه‌ریوه و ده‌گاته که‌سێک یا شتیکی دیکه. له رستهی "مامۆستا کتیبی هینا" دا کاری هینان له مامۆستا سه‌رچاوه‌ی گرتووه و گه‌یه‌وته کتیب. ده‌کرێ به پینوه‌لکاندن پاشکۆی (اندن) کاری تەواو بکەینه کاری تیپه‌ر وهک:

نوێستن	نوێندن
مردن	مراندن
چوون	چوواندن (بۆ پوول)
خافلان	خافلاندن
کولین	کولاندن
تیگه‌یشتن	تیگه‌یاندن
فرین	فراندن
به‌تلان	به‌تلاندن

دیاره هه‌موو فەرمانیک ئەو لیهاتوییه‌ی نیه که به‌و شیوه له تەواو را بکریتره تیپه‌ر.

راهینان

کاری تەواو یا تیپه‌ر لەم وشانه‌ی خواره‌وه دا لیک بکەوه و بۆ هەر کامه‌ش رسته‌یه‌ک دارێژه:

چوون - نووسین - کوشتن - بارین - هه‌لاتن - هه‌لمساندن - هه‌لچوون - لیخوورین - دیتن - روانین - هه‌لفرین - پسان - ته‌قین - خنکاندن.

کام یه‌ک له‌و کارانه‌ی سه‌ره‌وه ده‌کرێته تیپه‌ر بۆ هەر کامه‌ی نموونه‌یه‌ک بینه‌وه.

ناو

ناو واژه‌یه‌که بۆ ناوبردن و ناسینی که‌سیک، شتیک یا حاله‌ت و بارودوخنیک ده‌کار ده‌کری و مومکینه یه‌کنیک له‌و شتانه‌بن: که‌سه‌ی بی‌گیان، مرۆف، گیانله‌به‌ر، رووه‌ک، شوین، نه‌وانه‌ی له‌سروش‌ت دان وه‌ک: نه‌ستیره، روژ و مانگ حاله‌ت و بارودوخ وه‌ک ره‌شایی، پیاوه‌تی، خوشی، سه‌رما یان کات و زه‌مان وه‌ک دوینن، نه‌مرۆ، پار، پاش، نیوه‌رۆ که ره‌سه‌وشتی بی‌گیان وه‌ک: کاغه‌ز، به‌رد، فه‌رش، دیوار، خانوو، فرۆکه، قه‌له‌م، رادیو و ... رووه‌ک: وه‌ک نه‌نواعی گیا و دار وه‌ک: داری سیو، هه‌لووچه، که‌وه‌ر، شه‌ویو و ...

گیانله‌به‌ر وه‌ک نه‌نواعی گیانله‌به‌ران: وشتر، سه‌گ، میرووله و ...

مرۆف وه‌ک: بارام، پیروفت، باپیر و ...

شوین وه‌کو: بوکان، تاران، ناسیا و ...

نه‌و شتانه‌ی دیکه‌ی له‌سروش‌ت دان وه‌ک نه‌ستیره، روژ، مانگ و ...

بارودوخ و حاله‌ت وه‌ک: ره‌شایی، سه‌وزایی، پیاوه‌تی، سه‌رما، که‌رما و ...

کات و زه‌مان وه‌ک: نه‌مرۆ، دوینن، پار، پیرار، پاش نیوه‌رۆ و ...

گرینگترین جو‌ری ناو نه‌وانه‌ن:

۱. ناوی گشتی	(اسم عام)
۲. ناوی تایبه‌تی	(اسم خاص)
۳. ناوی سه‌رپه‌خۆ	(اسم ذات)
۴. ناوی ناسیاو و نه‌ناسیاو	(معرفه و نکره)
۵. ناوی کۆمه‌ل	(اسم جمع)
۶. ناوی نیر و می	(اسم مذکر و مؤنث)

ناوی گشتی (اسم عام)، ناوی تایبه‌تی (اسم خاص)

ناو نه‌گه‌ر که‌سیک یا شتیک تایبه‌تی بگه‌یینی ناوی تایبه‌ت یا (خاص)ه. نه‌گه‌ر بلنن بارام رویش‌ت لیره‌دا مه‌به‌ست که‌سیکی ناسراوه یان سه‌رگۆل کچنکی جوانه، سه‌رگۆل کچنکی ناسراوه یان بانه‌ شاریکی خوشه، بانه‌ شاریکی ناسراوه و تاکه. به‌لام نه‌گه‌ر بلنن شیر جان‌وه‌ریکی درنده‌یه مه‌به‌ستمان هه‌موو شیری دونیاپه. کاتی ده‌کوئری شار له‌ دئ گه‌وره‌تره مه‌به‌ستمان نه‌وه نیه فلان شار له‌ فلان دئ گه‌وره‌تره، مه‌به‌ستمان هه‌موو شار و دئ یه‌که له‌ هه‌موو شویننیک به‌لام نه‌گه‌ر بلنن فلان شار له‌ فلان شار گه‌وره‌تره مه‌به‌ست دوو شاری تایبه‌ته. نه‌گه‌ر ناو ته‌نیا تاکه که‌سیک یا تاکه شتیک ناسراوه ده‌ست نیشان کا "ناوی تایبه‌ت" و نه‌گه‌ر جه‌ماوه‌ریکی زۆر ده‌ست نیشان کا "ناوی گشتی یه".

ده‌بی بزاین ناوی تایبه‌ت ته‌نیا تاکه که‌سیک نییه بۆ وینه هه‌زاران که‌س ناویان (بارام)ه نه‌مه نابیته هوی نه‌وه که بارام به‌ ناویکی گشتی دابندرئ چونکه له‌ نووسین یا له‌ کوئندا هه‌ر کاتیک بارام به‌کار دینن مه‌به‌ستمان که‌سیکی تایبه‌ته یا نه‌گه‌ر بلنن نیشتمان جوانه مه‌به‌ستمان نیشتمانیکی تایبه‌ته و هه‌موو نیشتمانیکی نیه. ناوی تایبه‌ت ناویکه که بۆ که‌سیک یا شتیک ناسراوه به‌کار ده‌برئ. وه‌ک:

- ۱- دیاربه‌کر شاریکی کورد نشینه.
- ۲- کوردستان خوشترین ولاتی دنیایه.
- ۳- پلینگ جان‌وه‌ریکی گۆشتخۆره.
- ۴- نه‌و چۆمه ناوی زۆره.
- ۵- ناره‌زوو و سامان خوشک و بران و پیکه‌وه ده‌چن بۆ مه‌زرا.
- ۶- هه‌موو ده‌عبایه‌ک گۆشتخۆره، هه‌ر گورگ به‌دنیوه.
- ۷- سه‌گی مالی شیرکو زۆر دره.

ناو سەربەخۆ(ذات)، بەستە(معنی)

ناوی سەربەخۆ بەو ناوێ گشتیانە دەئێن کە سەربەخۆ دەبیندرێن، دەناسرێن و بەراوەر دەکرێن وەک: دار، پیاو، کێو، یانی ئەو ناوانە لە دنیای دەرو و لە زەینی نیمەدا هەن و سەربەخۆن.

ناوی بەستە(اسم معنی) ئەو ناوانەن لە زەین و مێشکی نیمە دا هەن و بە تەنیاوی و سەربەخۆ نابیندرێن و نا ناسرێن وەک: زانایی، پیاو، سەرما، رەزاسووکێ، جوانی، بەرزی، نزمی و ئەو جوړە ناوانە کە لە دەروەو زەینی نیمەدا بوونیکێ سەربەخۆ و شکل و سەر و پوتراکێ تاییەتیان نیە و بوونەکەیان بەستراوەتەو بە شتیکی دیکە وەک: بەستراوەوێ جوانی بە گۆل، شیرینی بە قەند، سپیایی بە بەفر و کاغەز و نازایەتی بە مرووف.

ناوی سەربەخۆ(ذات) خود بە خود هەیه و سەربەخۆیه، ناوی بەستە (معنی) هەبوونی بەستراوەتەو بە شتیکی دیکە و سەربەخۆ نیە و ناوی سێفەت و حالەتە.

ناو ناسیاو(معرفة)، نەناسیاو(نكرة)

ناوی ناسراو ئەو هیه کە لە لای بیسەر و وێژەر ناسرابێن وەک: کتێبەکە دۆینی هینات زۆر سەرئەنج راکێشە لێرەدا ئەو هیه کە قسە دەکا دەزانی باسی چ کتێبیک دەکا. بیسەری قسەکەش کە دۆینی کتێبی هینا، دەزانی مەبەستی کام کتێبە.

نیشانە ناسراوی لە ناوی تاک دا (کە ی) و لە کۆدا (کانی) یە.

پیاو هە کە ی دۆینی دیتت، نامۆزام بوو.

پیاو هەکانی دۆینی هاتن، خەلکی دینی نیمە بوون.

نەگەر لە پیش ناوی ناسیاو "نەم" یا "نەو" بێ پیویست ناکا (کە ی) یا (کانی) دەکار بکری.

نەم کتێبە ی دات بە من، خوش بوو

نەو ژنانە ی دۆینی هاتن، خزمی من بوون

ناوی نەناسیاو ئەو هیه کە بۆ وێژەر و بیسەر نەناسراو بێ وەک:

پیاویک هاتبوو تۆی دەویست. نەگەر ناوی نەناسیاو کۆ بێ پیش ناو هە کە واژە ی :

چەند، هیندیک، چەند کەسێک دەکار دەکەن. وەک:

چەند کەسێک هاتبوون بت بینن، هیندیک کەس نازانن چ دەکەن

ناوی ناسیاو بۆ کەسێک یا شتیکی دەکار دەکەن ناسیاویمان پێی هەبێ.

ناوی نەناسیاو بۆ کەس یا شتیکی دەکار دەکری ناسیاویمان لە بارە ی دا نەبێ

ناوی کۆمەل(اسم جمع)

بە ناویک دەئێن لە روانەتدا تاک و لە مانادا کۆ بێ وەک:

گەل، نەتەو، لەشکر، دەستە، سپا، مێگەل، بەرغەل و...

ناوی نیر و می (اسم مذکر و مؤنث)

له هیندیك زمان "نیر و می" زور مهترهحه بهلام له زمانی كوردی زور بهرچاو نیه و له ناو ناژهل و حهیواناتا چهن نهوعیك وهك:

مهراڤ	مهراڤ
بزن	بزن
مالوس(بهرازی میو)	یهکاته(بهرازی نیر)
مریشك	كهلهباب

و هیندیك ناژهل و جانهوهری دی ناوی نیر و می جیاوازی ههیه له هیندیك ناژهل و بالهنده (ما) و (نیره) و (دیئل) و (گول) له پیش میو و نیری نهوان دا دئ وهك:

ماكهو	نیرهكهو
دیئه سهگ	گوله سهگ
دیئه كهڤ	گوله كهڤ

له مروفیشدا هیندیك كهسی نیر و می ناوی تایبهتیاڤ ههیه وهك:

باب	دایك
پرا	خوشك
كوڤ	كچ
مام	پوور
خال	پوور
باپیر	نهنگ

جیناو (ضمیر)

جیناو بهو وشانه دهكوترئ كه جیگهی ناو دهگرنهوه و له رستهدا نهخش و کارایی ناویان ههیه. یانی دهتوانی له رستهدا بکهڤ (فاعل) یا بهرکار (مفعول) بڤ و حالتهتی دیکهش به خویانهوه بگرن.

جیناوی بکهڤی (فاعلی)

نهو جیناوانه له رستهدا نهقشی بکهڤ(فاعل) دهگرن و بریتین له:

نهمن	نیمه
نهتو	نیوه
نهو	نهوان
نهمن دهخوم	نیمه دهخوین
نهتو دهخوی	نیوه دهخون
نهو دهخوا	نهوان دهخون

جی ناوی بهرکاری (مفعولی)

له کاتیکدا جیناو بهرکار بی بهو دوو چۆره له رستهدا دهبیندرئ:

۱- به شیوهی جیاواز (منفصل)

نهمنی	نیمه‌ی
نه‌تۆی	نۆیه‌ی
نه‌وی	نه‌وانی

رزگار نه‌منی دیت	رزگار نیمه‌ی دیت
رزگار نه‌تۆی دیت	رزگار نۆیه‌ی دیت
رزگار نه‌وی دیت	رزگار نه‌وانی دیت

۲- به شیوه‌ی نووسه‌نه‌که (پنوه نووساو) متصل

م	مانی
ت	تانی
ی	یانی

رزگار دیتمی	رزگار دیتمانی
رزگار دیتتی	رزگار دیتتانی
رزگار دیتی	رزگار دیتییانی (دیتتی)

جیناوی کهسی (شخصی)

شەش قه‌واره‌ی هه‌یه و به دوو چۆر دابه‌ش ده‌کرئ:

جیناوی کهسی جیاواز

من	نیمه
تۆ	نۆیه
نه‌و	نه‌وان

دوینن بارامم دی و له تۆم پرسى
پیرئ نۆیه چوون بۆ کوئ

جیناوی کهسی نووسه‌نه‌که (پنوه نووساو) متصل
جیناویکه به وشه‌وه ده‌لکی و دوو چۆره

جیناوی لکاو به بکه‌روه (ضمایر فاعلی)

م	ین
ی	ن
ئ	ن

ده‌چم	ده‌چین
ده‌چی	ده‌چن
ده‌چئ	ده‌چن

جیناوی لکاو به کردار و وشهکانی دیکهوه (ضمایر متصل به افعال و سایر کلمات)

کتیبم	م	کتیبمان	مان
کتیبیت	ت	کتیبیتان	تان
کتیبی	ی	کتیبیان	یان

جیناوی ناماژه (نیشاره)

<u>بۆ نزیک</u>	<u>بۆ دوور</u>
نهوه	ههوه
نهوانه	ههوانه

جیناوی خاوهنی (ملکی)

نی من
هی من

ناوهلناو (صفت)

ناوهلناو وشهیهکه زانیاری و ناگادارییهکی پتر له باره ی ناوهوه دهدا. چاو لهو رستانه که:

- نهو کراسه تازه م دوینی کری (لیره دا له تازهیی کراس ناگادار دهبین)
- نهو گوله سووره زور جوانه (لیره له سووری و جوانی گول ناگادارمان دهکا)

ناوهلناو زیاتر دهکهوینته پاش ناو وهک: گولی زهرد، پیاوی نازا. جاری واش ههیه دهکهوینته پیش ناو وهک: بهرزه فر، بهلهک چاو، ناسکه نان، پیره دار، گهرمه برین.

ناوهلناو کو ناکریتهوه چ لهگهل ناوی تاک بن و چ لهگهل ناوی کو وهک:

پیاوی چاک	پیاوانی چاک
کوبری نازا	کویرانی نازا

بهرامبهری ناوهلناو (مقایسه صفات)

ناوهلناو له باره ی ههلسهنگاندن و بهرامبهر کردندا سی دۆخی ههیه

بهرامبهری

سروه و پهخشان هاوتهمهئن
تهمهنی سروه و پهخشان به قهد بهکه

دۆخی بهکسانی به وشهکانی "هاو" و "بهقهت" دهر دهردرین

دۆخی لهسهری (حالت تفضیلی)

له ههلسهنگاندنی دوو ناودا ناوهلناویک له بهکیاندا به نسهبتی نهوی دیکهیان له سهتره، وهک: سهردهشت له بانه خوشتره سهردهشت و بانه دوو شارن و پیکهوه ههلیاندهسهنگینین. لیره دا سهردهشت له بانه سهتره

ناره زوو له نیشتمان جوانتره
ناره زوو و نیشتمان دوو کچن له باره ی جوانیبه وه پیکه وه هه لیانده سهنگینین. لهو باره وه ناره وو له نیشتمان
سه رتره. نیشانه ی دوخی له سه ری (تره) ه.

دوخی به رزی (صفت عالی)

لیره دا هه لسه نگانندن و به رامبه ر کردن له دوو ناو تیده په ری و ده توانی نهو به رامبه ریبه له نیوان سی ناو تا هر
چه ندی ده مانه وی پیک بین وهک:
شنو خوشترین شاری کوردستانه که لیره دا شنو له گه ل چه ند شاریکی که له کوردستاندا هه ن هه لسه نگاندراره.
نیشانه ی دوخی به رزی (ترین) ه.

ناوه لکار (قید)

هر کاریک به نه نجام بگا و بکری، بیگومان کات (زهمان) و شوین (مهکان) ی هه یه و نه نجام دانه که ی شیوه ی
تابیه تی (حاله ت) ی هه یه. چاویک لهو رستانه بکه ن:

رزگار پی ری دووکانی ری ک و پیک کرد

رزگار خه لکی بوکانه

رزگار کاران به گورجی دهکا

رزگار هه همیشه پوخت کار دهکا

له رسته ی یه که مدا پی ری ناهه لکار (قید) ی زهمانه و کاری ری ک و پیک کردنی دووکان لهو زهمانه دا نه نجام دراره.

له رسته ی دوو هه مدا بوکان جیگه و مهکانی ژبانی رزگار دهس نیشان دهکات و ناهه لکاری مهکان (قید مهکان) ه.

له رسته ی سینه مدا شیوه ی کارکردنی رزگار دیاری کراوه. به وه ده لئین ناهه لکاری حاله ت (قید حاله ت).

له رسته ی چواره مدا وشه ی هه همیشه نیشان دهکا که کاری پوخت و جوانی رزگار دهوامی زوره و هه همیشه یی به. به وه
ده لئین ناهه لکاری تیکرار به لام هیندی ک ریزمان نووس به ناهه لکاری زهمانی داده نین. نهو ناهه لکارانه ی که نیمه ناوی
تیکرارمان لیناوه بریتین له:

هه همیشه - دایم و دهره م دایمه (دایم) - زورجار - جارجار - جاروبار - هه ندی جار - به ده گمه ن - قهت - قهت قهت
هه رگیز - نه غله ب - که ره ت که ره ت

نهو ناهه لکارانه ده که ونه پاش بکه ر و پیش کار.
ناوات هه همیشه روو خوشه.

به لام بو ته نکید ده توانن بچه سه ره تای رسته وه کوو:
قهت وام نه کردوه - هه رگیز و اناکه م.

هیندی ک وشه هه م ناهه لکارن و هه م ناهه لئاو وهک:
چاک - جوان - بلئیند - سهخت - خراب.

وهک: پارام چاک کار دهکا

ناره زوو جوان به ری دا دهره و

پیرۆت بلئیند قسان دهکا

ناوات باش دهژی

ریبین خراب دهژی

ناوه لکار (قید) جیگه و زهمان و شیوه ی نه نجامدانی کار (فعل) دهست نیشان دهکا.

پیشگر (پیشوند) پاشگر (پسوند)

هیندیك وشه ساده و رهسهئن و دابهش ناکرین وهک: بزَن - نهسپ - ژَن - پیاو - کِنو و ...
هیندیك وشهش له دوو بهش یا زیاتر ساز دهکری وهک: تهختهپهرد - داربهروو - گول قهند - دۆکولیو و...
که نهگهر له یهکتریان جیا بکهینهوه ههر بهشه مانای تایبهتی خوی ههیه و کاتیک تیکهلاو دهبن مانای تازهیان لئ
ساز دهدرئ. بهلام سرنج بده نهم وشانهی ژیرهوه:

ناهومید - شهرمیون - خهمناک - بیهیز - چهمنزار - مسگهر
که نهگهر لئیکیان جیا کهینهوه دهبینین که بهشیک وشهیهکی سهربهست و تهواوه و نهوی دیکه مانای سهربهخوی نییه
وهک: چهمن زار - خهمناک - بی هیز. لهم سئ وشانهدا چهمن و خهمن و هیز مانای سهربهخویان ههیه بهلام زار و
ناک و بی مانای تایبهتیان نییه.

نهم وشه بی مانایانه نهگهر له پیش وشه بهمانادا بین پینان دهئین پیشگر
وهک: بیهیز - بهنهمهک - بهربوون - لئهاتوو - تیپهکردن

نهگهر له پاش وشه بهمانادا بین پینان دهئین پاشگر
وهک: مسگهر - زانا - دارا - کردار - گریان - خۆلای - خوینای - پاکانه - سئ رۆژانه و...

نهو نووسراوهیه له لایهن مآلپهیری بۆکان- رۆژهاڵاتهوه له رووی نوسخه نهسنییهکهیهوه نووسراوتهوه.

سالی ۲۷۰۶ ی کوردی